

- HOLE, V.: *Social effects of planned rehousing*. Town Planning Review, vol. 30, No. 2 (July 1959), 161–173
- HOLE, V., ALLEN, P.G.: *The rehousing of old people: some planning implications*. Architects' Journal, 8th January, 1964. pp. 75–82
- JENNINGS, H.: *Societies in the making*. London, Routledge and Kegan Paul, 1962
- JEVONS, R., MADGE, J.: *Housing estates: a study of Bristol Corporation policy and practice between the wars*. Bristol, J.W. Arrowsmith, 1946
- KUPER, L.: *Living in towns*. London, The Cresset Press, 1953
- MADGE, J.: *Some aspects of social mixing in Worcester*. In *Living in towns* (ed.), L. Kuper, The Cresset Press, 1953, pp. 265–94
- MAIZELS, J.: *Two five in high flats*. London, The Housing Centre, 1961
- MAULE, H.G.: *The family*.
- MARTIN, F.M.: *The community*, *Advancement of Science*, 48, 1956
- MOGEY, J.M.: *Family and neighbourhood: two studies in Oxford*. Oxford, Clarendon Press, 1956
- MOGEY, J.M., MORRIS, R.N.: *Causes of change in family role patterns*. Bulletin on family development, Community Studies Inc., vol. 1, No. 3 (1960)
- MORRIS, R.: *The assimilation of strangers in a small residential community*. Sociological Review, vol. 11, No. 1 (March 1963), 5–17
- NORRIS, J.: *Human aspects of redevelopment*. The Midlands New Towns Society, Studies in housing and industrial location No. 2, 1960
- RITTER, P.: *Radburn planning a reassessment*. Architects' Journal, November 10, 1960
- SHELDON, J.H.: *The social medicine of old age*. Oxford University Press, 1948
- TOWNSEND, P.: *The family life of old people*. (Institute of community studies, Report No. 2.) London, Routledge and Kegan Paul, 1957
- VEREKER, C., MAYS, J.B.: *Urban redevelopment and social change: a study of social conditions in central Liverpool*. 1955–56. Liverpool, Liverpool University Press, 1961
- WILLIAMS, N.: *Population problems of new estates, with special reference to Norris Green*. (New Merseyside series No. 9), Liverpool, Liverpool University Press, 1939
- WILLIS, M.: *Living in high blocks of flats*. Housing Centre Review, Jan.–Feb. 1954, No. 1
- WILLMOTT, P., YOUNG, M.: *Family and class in a London suburb*. (Institute of Community Studies, Report No. 4), London, Routledge and Kegan Paul, 1960
- WILLMOTT, P.: *Housing density and town design in a new town*. Town Planning Review, vol. 33, No. 2 (July 1962), 115–27
- WILLMOTT, P.: *The evolution of a community*. (Institute of Community Studies, Report No. 8), London, Routledge and Kegan Paul, 1963
- YOUNG, M., WILLMOTT, P.: *Family and kinship in East London*. (Institute of Community Studies, Report No. 1). London, Routledge and Kegan Paul, 1957
- YOUNG, T.: *Becontree and Dagenham: the story of the growth of a housing estate*. London, Samuel Sidders, 1934
3. *Sociologické studium měst a městské struktury*
- CASTLE, I.M., GITTUS, E.: *The distribution of social defects in Liverpool*. Sociological Review, vol. 5, No. 1 (July 1957) 43–64
- GLASS, R. assisted by POLLINS, H.: *New-comers: the West Indians in London*. London, Allen and Unwin, 1960.
- LIEPMANN, K.: *The journey to work: its significance for industrial and community life*. London, Kegan Paul, 1944
- MORRIS, T.: *The criminal area: a study in social ecology*. London, Routledge and Kegan Paul, 1957
- MOSE, C.A., SCOTT, W.: *British towns: a statistical study of their social and economic differences*. London, Oliver and Boyd, 1961
- PAHL, R.E.: *The two class village*, New Society, 27th January 1964
- RODGERS, H.B.: *Employment and the journey to work in an overspill community*. Sociological Review, vol. 7, No. 2 (1959) 213–229
- SAINSBURY, P.: *Suicide in London*. London, Chapman and Hall, 1955
- STACEY, M.: *Tradition and change: a study of Banbury*. London, Oxford University Press, 1960
- WESTERGAARD, J.: *Journeys to work in the London Region*. Town Planning Review, vol. 28, No. 1 (April 1957) 37–62
4. *Bibliografie sociologického výzkumu města a bydlení*
- OGILVY, A.A., COOK, J.A.: *A review of British social research relevant to urban planning*. Journal of the Town Planning Institute, vol. 50, No. 55 (1964), 187–95
- THE TOWN PLANNING INSTITUTE: *Planning research. A register of research*. London 1961.

Konference o národnostní otázce ve Slezsku v období kapitalismu

(Opava 18. a 19. listopadu 1964)

Slezský ústav ČSAV v Opavě má jako jeden ze svých základních úkolů studium národnostní problematiky ve Slezsku a na Ostravsku. V rámci řešení tohoto úkolu uspořádal ve dnech 18.–19. 11. 1964 pracovní konferenci k otázkám národnostního vývoje v této oblasti v období kapitalismu, zvláště do r. 1918, a to za účasti pracovníků z jiných akademických ústavů i československých vysokých škol a také za účasti polské delegace ze Slezského vědeckého ústavu v Katovicích, vedené dr. Józefem Chlebawczykiem.

Konferenci zahájil ředitel ústavu prof. Viktor Ficek. Po přivítání hostů zhodnotil českou i polskou literaturu týkající se studova-

ného problému, pokud vyšla od r. 1960, tj. od poslední konference věnované těmto otázkám. Po následujícím pozdravném projevu vedoucího polské delegace přednesl doc. Andělín Grobelný referát *K některým otázkám národnostního hnutí ve Slezsku a na Ostravsku 1848–1918*. Zhodnotil charakter národnostního vývoje na tomto území, i dosavadní literaturu předmarxistickou a marxistickou, a to z různých aspektů studia národnostní otázky. Idea jednoty českých zemí byla podle něho hnací silou národního uvědomování ve Slezsku od r. 1848. Tento proces byl vzhledem k českým zemím opožděný, navíc ho brzdila německá buržoazie a statkáři (viz např. jednání slezského konventu), kteří měli zájem na vytvoření samostatné slezské provincie. České ani polské národní hnutí nedosáhlo vážných úspěchů až do 60 let, protože konzervativní názory statkářů byly málo přitažlivé ve srovnání s relativně pokrokovějším hnutím německým (brzdou byla také porážka revoluce r. 1848–1849). Dále mluvil Grobelný o úloze historického práva v českém národním hnutí, o tzv. táborech ve Slezsku a o neúspěších českého hnutí, způsobených hospodářskou slabostí české buržoazie. Všiml si také Matice opavské a těšínské Macierze szkolné, nového centra v Moravské Ostravě a hnutí inteligence. Zhodnotil pak první polské politické strany na Těšínsku, spolupráci českého i polského vedení i spolupráci obou skupin s mateřskými zeměmi. Upozornil také na protisocialistický ráz buržoazně nacionálního hnutí.

Od 90. let stalo se Těšínsko středem zvýšeného zájmu oficiální české i polské politiky. Grobelný rozebral strukturu vedení obou hnutí v době krize tzv. národní politiky ve Slezsku, ukázal na etnické změny v ostravsko-karvinském revíru, místní spor česko-polský a na nový nápor germanizace na počátku 20. století. Došel až k hodnocení nových politických stran na Ostravsku, k účasti v boji za všeobecné volební právo s pozadím sociálních otázek, zhodnotil poměr radikálního křídla buržoazie k sociální demokracii. Ukázal, že sociální demokraté řešili otázku národnostní internacionálně, nikoliv nacionalisticky, český a polský sociálně demokratický tisk bojoval proti vedoucí úloze buržoazie v národnostním hnutí, i když obojí sociální demokraté nebyli připraveni na válku a na zásadní změny po ní. V závěru Grobelný konstatoval, že národnostní problematika rakouského Slezska v kapitalistickém období vývoje habsburské monarchie byla problémem rozsáhlým jak časově, tak obsahově. Odrážely se v ní dvě hlavní fáze vývoje kapitalismu, které byly odlišeny kvantitativně i kvalitativně, a to za prvé tím, že národnostní otázka se stávala z otázky vnitřní záležitosti mezinárodní. Ve Slezsku se to projevilo těsnějším zapojením českého národního hnutí na hnutí celočeské a polského na celopolské, a zároveň na hnutí utlačených národů v celém Rakousku-Uhersku i v ostatní Evropě. Za druhé se změnil sociální obsah národnostní otázky v období monopolistického kapitalismu. Do boje proti hospodářskému, poli-

tickému a kulturnímu zotročení zasáhly lidové masy, přičemž účast dělnictva přispěla k novému chápání národnostní otázky; v ideologii se to projevilo jako proletářský internacionalismus, který však ve Slezsku nebyl uplatňován důsledně.

Průběh vývoje národnostní otázky ve Slezsku a na Ostravsku můžeme dnes odhadnout jen zhruba; známe sice leccos o činnosti české a polské buržoazie i o boji českého a polského dělnického hnutí, málo však ještě známe politiku vládnoucí německé buržoazie. Je tedy třeba poznat detailně tuto politiku, dále ekonomickou strukturu kraje a třídní diferenciaci, jakož i sociální, kulturní i jiné problémy. Ke splnění těchto úkolů je třeba osvětlit řadu dílčích otázek. Na překážku je poměrně malá znalost celého problému, závislost na buržoazní literatuře a na prameňech buržoazní provenience, což vše je třeba překonávat houževnatým studiem, opětovnou analýzou, zvyšováním teoretické průpravy a v neposlední řadě i přihlédnutím k výsledkům na jiných pracovištích a v jiných zemích a jejich srovnáním s našimi závěry.

Dr. Józef Chlebowski se v následujícím referátu *Některé problémy vývoje národního uvědomění a národního hnutí v jazykověm pohraničí* omezil na území Těšínského (méně i Opavského) Slezska a také tematiku zúžil časově na období od konce 40. let do počátku 90. let minulého století. Vyšel z metodického závěru, že vývoj národního uvědomění a národního hnutí není možno zkoumat odtržené od ostatních otázek, které určují podstatu a směr celkového společenského procesu. Ukázal, že na zkoumaném území existovaly vzájemné svazky mezi kolektivy s různou etnicko-jazykovou strukturou. Asimilační procesy, vyplývající z dlouholeté příslušnosti k státním organismům cizím z hlediska etnického a jazykového, byly na počátku zkoumaného období neapatrné. Teprve když došlo k zintenzivnění směny, rozšíření trhu atd., oživovaly se migrační vztahy, sjednocovaly se doposud izolované teritoriální jednotky a společností a zesilovaly prvky asimilačních procesů diktované změnou hospodářských vztahů. Asimilační tendence byly silnější tam, kde vzrůstala úloha osvěty (školy, tisk atd.). Proti nim stály prvky jazykově etnického společenství spojené s obyčejovým konzervatismem; hlavní úlohu pak hrál svazek územního a právně administrativního společenství.

Z období po r. 1848 věnoval velkou pozornost frankfurtskému křídlu těšínské buržoazie. Rozebral jeho činnost a konstatoval, že se zde objevil zásadní rozpor v národnostním hnutí tohoto období; v podstatě vyznaly 2 směry: konzervativní, často reakční národní tábor polský (který čerpal své síly ze struktury etnicko-jazykové) a pokrokovější, ale jazykově cizí tábor německý a proněmecký. Tento zásadní rozpor trval také po celé konstituční období; vzrůstaly jednak tendence asimilační, ale vedle toho s rozšiřováním a prohlubováním národní kultury upevňovaly se i vztahy jednotlivých jazykově etnických skupin celé společnosti. Hlavní brzdou čes-

kého i polského hnutí byly právě konzervativní, často přímo reakční politické názory, které značně oslabovaly přitažlivost programových hesel slezských národovců. Platí to jak pro Těšínské, tak Opavské Slezsko (idealizace patriarchálních vztahů středověku, oslava monarchisticko-absolutistických forem vlády, antidemokratismus). Proněmecká orientace pak využívala v boji s polským národním hnutím hlavně motivu šlechtické nepsobivosti, která by čekala Slezany v případě vítězství těšínských národovců. Národnostní otázka byla komplikována i poměry náboženskými (dvojitou politickou orientací ukázal Chlebowczyk i na dvou podobách polského evangelictví na Těšínsku – skupina pastora Otta a pastora Haase).

Dr. Chlebowczyk dospěl zhruba k tomuto závěru: V podmínkách střední Evropy zaujímá mezi činiteli působícími na vznik národa základní místo jazyk, jazykově etnické společenství. Přesto však v pohraničních územích (z hlediska etnicko-jazykového smíšených), kde se stýkají a vzájemně pronikají různé vlivy kulturní a hospodářské, nemusí rozhodující úlohu hrát jazyk a nemusí také určovat předem směr vývoje národního uvědomění. Jeho působení mohou opožďovat, oslabovat nebo dokonce paralyzovat příčiny, jež vyplývají z rozdílné ekonomicko-sociálně-úrovňové sousedních regionů a zemí. To spolu s příslušností k cizímu státnímu organismu vytváří předpoklady pro vznik jiných společenských svazků, diktovaných společenským zájmem ekonomických, třídních. Ty mohou být stejně přitažlivé jako svazky vyplývající z prvotního stavu ekonomické a jazykové struktury a mohou vytvářet spoje při vyměnění se z vlivu původních svazků jazykových a ekonomických. Skupina lidí tak může přejít do dosud cizí oblasti jazykově kulturní a perspektivně se úplně asimilovat. Chlebowczyk zde hledal a našel klíč k pochopení jevu, na první pohled překvapujícího: že v pohraničních územích se můžeme setkat na podkladě jazykově etnického společenství na jedné straně s nejsilnějším pocitem národního uvědomění až krajního nacionalismu, a na druhé straně v téže době a ve stejné oblasti značná část místního obyvatelstva není zasažena vůbec (nebo jen velmi málo) procesem formování pocitu národní příslušnosti na základě prvotního jazykově etnického společenství.

Ve třetím referátu zabýval se dr. Ladislav Pallas některými specifickými rysy národnostní problematiky na území Horního Slezska, Hlučínska, Opavska, Ostravska a Těšínska. Šlo o území, kde probíhaly v minulosti v různých liniích státní hranice i hranice diecézí. Toto pohraniční území různých státních útvarů bylo v průběhu staletí kolonizováno slovanským i německým obyvatelstvem různé provenience. Vedle němčiny žily zde dialekty dvou velmi si blízkých slovanských jazyků pod vlivem různých jazyků úředních. Od Bílé hory, resp. od roku 1742 silně vedoucí postavení jedné národnosti na úkor ostatních. Do tohoto okrajového území docházely novodobé myšlenkové proudy (např. vznik národ-

ního povědomí) opožděně a pojmy Moravec, Slezan, Wasserpolák přežívaly ve významu teritoriální, případně i kmenové příslušnosti a teprve v 19. století využily vládnoucí vrstvy německé těchto skutečností k boji proti národnostnímu obrození slovanských národností a ke germanizačním cílům a daly těmto pojmem nový obsah. Protože pojmy národ, národnost zde ještě nehrály roli, německá buržoazie vyšla z nepřehledné situace jazykové, z povědomí teritoriální sounáležitosti, z rozdílnosti hospodářské a kulturní úrovně Slezanů od Poláků a Haličanů, a s využitím všech etnografických, náboženských, kulturních i hospodářských poměrů zesílila tlak na vytvoření povědomí odlišnosti od obou sousedních slovanských národností.

Pallas se pokusil objasnit obsah a historii termínu wasserpoláci (od nejasných zpráv Gdaciových přes význam místní nebo kmenový až k významu verwässert = zředěný, zkažený). Ukázal, že vládnoucí vrstvy pruského státu záměrně zaměňovaly místní dialekt se smíšeným útvarům vzniklým germanizací a obojí označovaly jako wasserpolnisch. Soustavným snižováním místního jazyka i jeho uživatelů a zároveň podtrháváním hospodářské i kulturní inferiority Poláků budí se pocit etnické odlišnosti a národnosti se stává příslušnost k státnímu útvaru pruskému. Dále mluvil o obraně národnostně uvědomělých Poláků proti teorii wasserpoláctví. Protože teorie o jazyce wasserpolském nemohla z jazykového hlediska obstát, objevuje se na přelomu století nová teorie, že Hornoslezané jsou lidé se dvěma mateřskými jazyky (v domácnosti užívají hornoslezského nářečí, na veřejnosti němčiny) a že jsou tedy tzv. „eigensprachige Kulturdeutschen“. Využívalo se toho např. k agitaci při hornoslezském plebiscitu v r. 1921, zdůvodňovala se tak i germanizační politika v německé části Horního Slezska mezi dvěma válkami i zavedení tzv. Volkslisty. I když termín wasserpolnisch byl nacisty za okupace jako již zbytečný odmítnut, dovolávají si ho znovu v současné době západoněmečtí revanšisté.

Za Moravce se obvykle označují čeští obyvatelé Hlučínska, Ratibořska a Hlubčicka, odtržení r. 1742 od mateřské země a ustrnutí po stránce národnostní na stupni přednárodnostním. Moravské povědomí však žilo i na Slezsku Opavském, ba i na celé Moravě. Rakouská německá buržoazie se pokusila využít tohoto povědomí k odtržení slovanského obyvatelstva ve Slezsku od českého obrozeného wasserpolském, neschopnost těchto útvarů stát se úřední řečí.). Čeští buditelé však vedli „moravské“ obyvatelstvo Opavska přes moravanství k češství, s nímž moravanství nakonec splynulo. V Pruském Slezsku se Němcům do jisté míry díky izolovanosti pruských Moravců podařilo vytvořit u nich pruské povědomí; Moravci si však díky náboženské odlišnosti zachovali své moravské nářečí. Špatnou sociální politikou předmnichovské republiky dostali se Hlučičané ještě jednou do vleku německé propagandy a tragické následky toho dozívají ještě dnes.

Na Těšínsku prakticky neexistovalo vědomí sounáležitosti polského obyvatelstva s ostatními polskými kraji, místy žilo jen jakési povědomí sounáležitosti s Moravou. Němci zdůrazňovali kmenovou i jazykovou svébytnost místního obyvatelstva a záměrně pěstovali národnostní indiferentismus a proněmec-
ký postoj domácího obyvatelstva. Nedostatek národního povědomí, odpor proti přistěhovalcům z Haliče i z Čech, odlišná ekonomická i kulturní úroveň Těšínska a Haliče a řada taktických chyb Čechů i Poláků umožnila německé buržoazii vyvolat politické hnutí (Koždoňova Slezská lidová strana); nechtěla zformovat slezskou národnost, nýbrž uchovat status quo jako dostačující cestu k poněmčení. Politika této strany byla zaoštrěna proti oběma slovanským národnostem a byla proněmec-
ká. I v popřevratovém období byl její přechod na české pozice diktován příklonem k zemi s třemi a půl miliónem sudetských Němců. Německá politika i věda věnovala Šlonzákům hodně péče v období mezi dvěma světovými válkami; stavěla je do jedné skupiny s Dány ve Slesviku-Holštýně, s Alsasany a Lotrinčany, Lužickými Srby, Mazury, Kašuby a memelskými Litevci a používala této teorie k ospravedlnění činnosti pátých kolon i k politické expansi na pohraničí třetí říše. Také šlonzáctví bylo cestou k Volkslistě; Němci této ideologie využívali až do poslední chvíle války, ba i někteří dnešní západoněmečtí historikové hodnotíkladně myšlenku šlonzáctví jako příklad pro budoucí integrovanou Evropu.

Teorie o Wasserpoláčích, Šlonzácích i Moravcích byla součástí germanizační politiky buržoazie obou německých monarchií a zčásti i třetí říše. Vytváření odlišných etnických skupin a jejich zapojení do hospodářské a kulturní sféry německé bylo předstupněm pro úplné poněmčení slovanského obyvatelstva na území Slezska.

Po referátech byla zahájena diskuse, která pokračovala i druhého dne. Příspěvky se většinou týkaly konkrétních dílčích otázek svázaných s tematikou referátů, zčásti též řešily obecnější otázky metodické.

Prof. L. Hošák (UP Olomouc) si všímal označení český-moravský v závislosti na tehdejší vztahu Moravy k Čechám, dále označení český-slovanský a posléze obsahu kmenových názvů Hanák (od druhé poloviny 18. století), Slovák (pol. 17. století) a Lach (od konce 18. století).

Jaroslav Bakala (Slezské muzeum) se zabýval socialistickým dělnickým hnutím v Opavském Slezsku do konce 18. let 19. století a vztahy mezi hnutím třídním a národnostním.

Arnošt Mazur (SÚO) si všímal některých pojmů národnostní otázky, pokud se objevují v současném revanšistickém hnutí v NSR (vlast, domov, jazyk, národ atd.); hlavně pak ukázal, jak se neujasněnost národnostní otázky odráží v literárním díle západoněmeckého autora Augusta Scholtise, pocházejícího z moravské rodiny z Hlučína, a jak Scholtis proto — částečně snad i nevědomky — zkr-

luje pohled na národnostní otázky ve Slezsku.

Prof. Viktor Ficek (SÚO) ve svém příspěvku upozornil, že Slezsko bylo v 19. století přechodem k bilingvní zemi (jakou je např. Lužice); zabýval se bilingvismem podrobněji (jako otázkou pedagogickou — např. že slovanské děti v německých školách zaostávaly, učily se mechanicky a v národnostním ohledu se naučily pohrdat mateřštinou). Snažil se také ukázat, že k odnárodnění stěží může dojít bez znalosti druhého jazyka, tj., že bilingvismus je nutným předstupněm odnárodnění. Dokumentoval své vývody mimo jiné korespondencí Fr. Bílého a A. Vaška. Podruhé se v diskusi vrátil k termínům moravanství a slovanství.

Dr. Jiří Horák a dr. Bednář (Historický ústav ČSAV) v zajímavém příspěvku informovali konferenci o národnostních mapách chystaného historického atlasu ČSSR (i s praktickými ukázkami map).

Mgr. A. Gładysz (Śląski Instytut Naukowy Katowice) hovořil o odrazu národnostní otázky v literárním a kulturním životě a o tom, jak skutečnosti literární, divadelní a kulturní vůbec zpětně ovlivňovaly otázku národnosti. Ukázal např., jak stavba pražského Národního divadla měla přímý odraz v stavbě polského divadla v Poznani, a dále se zabýval vzájemnými styky českých a polských literátů (Krásnohorská-Orzeszkowa, Frič-Kraszewski, Kraszewski-Jelínek atd.).

Dr. B. Pitronová (SÚO) zjistila, že Opavské Slezsko mělo v minulém století 72 % gramotných (jako např. hejtmanství Praha a Nový Jičín), menší gramotnost byla na Ostravsku (podobně jako na Kladensku); naproti tomu Halič měla jen 11 % gramotných; v dalším se zamýšlela nad možnou souvislostí stupně národního uvědomění a gramotnosti v Rakouském Slezsku v tomto období.

Dr. A. Turek (Státní archiv Opava) diskutoval k referátu A. Grobelného a měl několik drobných připomínek, z nichž nejzávažnější byla, že se často operuje pojmem „slezská buržoazie“, přičemž nikdo neví, kolik zde bylo české buržoazie a jak byla vlivná. Nabízí se zde úkol otázky vzniku české buržoazie ve Slezsku pomocí sčítacích operátů, matrik, spisů Obchodních komor aj.

Dr. J. Svoboda (SÚO) hovořil o odrazu národnostní otázky ve výtvarném umění.

Dr. Marian Orzechowski (Uniwersytet Wrocławski) rozdělil své poznámky k metodologickým problémům národnostní otázky do 8 bodů (uvádím jen ve výběru): ekonomické hodnocení národnostní otázky nedostačuje, protože je jednostranné, národnostní boj je součástí strategie a taktiky politických skupin v národnostním ruchu; souhlasil, že termín slezská buržoazie je třeba brát s rezervou, že je ho třeba dešifrovat a navíc si uvědomit, že někde — např. na Těšínsku — nemusí být ještě buržoazie v jisté době zformována jako třída, ale může tam existovat již buržoazní ideologie. K termínu wasserpoláčtství: obsah pojmu se měnil; neznamenal jen etnickou odlišnost od Poláků, ale i od Němců. Od počátku 20. století se Hornoslezané sblížovali